

תקנת עירובי חצרות

שיעור שלישי

גדר תקנת עירובי חצרות

מקורות

א. רש"י עירובין כו: ד"ה חוץ מן המים; [מט. ד"ה עירוב; שם, ד"ה משום דירה]

ב. רמב"ם הל' עירובין פ"א ה"ו

ג. שו"ת חכם צבי סי' קיב

ד. שו"ת מקור ברוך סי' ז

[ה. שערי תשובה סי' שסו ס"ק א]

[ו. אבן האזל הל' עירובין פ"ג הכ"ה]

שו"ת חכם צבי סי' קיב

בבואי לק"ק המבורג זה לי כעשרים ושתים שנה ראיתי והנה יש בתי כנסיות הרבה בעיר ובכל בית מבתי הכנסיות היו מניחין חלת לחם אחת עירוב ושיתוף כנהוג להניח העירוב בכיהכ"נ, ואמרתי להם טועים אתם בדין העירוב ובכוונתו, שהרי כל עיקר דין העירוב וטעמו אינו אלא שיחשבו כל הדריים בחצר כאלו דרים בבית אחד, דהיינו הבית ההוא שהעירוב מונח בו, וכל החצרות הפתוחות למבוי כאילו דרים בחצר אחת, דהיינו אותה שהשיתוף מונח בתוכה באופן שרשות החצר והמבוי מיוחדת לאותה החצר לבד... וכיון שהעירוב מונח בשני בתים הרי הרשות משועבדת לשני בתים.

שו"ת מקור ברוך סי' ז

והוא הדבר אשר העליתי בס"ד, שמה שכתב חכם צבי ז"ל דטועין הן בדין עירוב ובכוונתו, שהרי כל עיקר דין עירוב אינו אלא שיחשבו כל הדריים בחצר כאילו דרים בבית אחד, דהיינו הבית ההוא שהעירוב מונח בו וכו'... אומר אני הננס הרוכב על ענק, במחילת כבודו דלא דק, דוודאי הוא הטעם דעירוב כמ"ש הגמרא אי משום קניין אי משום דירה, אבל אין טעם כעיקר כמו שהוא ז"ל פרושי קמפרש וכמה דאסברא הוא לנא. דאילו לטעמא דידיה אם בית אחד מערב עם שני חצרות או חצר אחת עם שני מבואות לא הוי עירוב, כי זה מושך דירתו לכאן וזה מושך דירתו לכאן והרי זה חמר גמל. ובהדיא אמרינן בפרק מי שהוציאו דף מ"ח ע"ב על המשנה דשלוש חצירות הפתוחות וכו': 'ואמאי, כיון דערבי להו חיצונות בהדי אמצעות הוי להו חדא. אמר ר' יוחנן: כגון שנתנה אמצעות עירוב בזו ועירובו בזה', לכך היא מותרת עמהן וכו'. הרי דאף שהניח אמצעות שני עירובין מותרת עם שניהם... מוכח מזה בהדיא דלא אתי עירוב המערב עם השני ומבטל עירוב ראשון. אבל הנכון עיקר יסוד העירוב כמה דאסברא לנא רבינו הגדול אשר ממימיו אנו שותין הרמב"ם ז"ל בפ"א מהל' עירובין, וז"ל: 'ומה הוא העירוב הזה, הוא שיתערבו במאכל אחד שמניחין אותו בערב שבת, כלומר שכולנו מעורבין ואוכל אחד לכולנו, ואין כל אחד ממנו חולק רשות מחבירו, אלא כשם שיד כולנו שווה במקום זה כך יד כולנו שווה בכל מקום שיאחז כל אחד לעצמו, והרי כולנו רשות אחת. ובמעשה הזה לא יבואו לטעות ולדמות שמותר להוציא ולהכניס מרשות היחיד לרשות הרבים', עכ"ל. הרי דשלמה תיקן עירובין שיהיו להם אך היכר שאין רשות של אחד מהן חלוק מחבירו, ויהיו נראין אותן שמערבין יחדיו כשותפין. וניחא בין למ"ד עירוב משום קניין ובין למ"ד משום דירה, דוק ותשכח. ולפי זה שפיר הוא דחצר אחד שמערב עם שני חצירות שמותרת עם שניהן, כי חצר זה משותף עם זה להיותן כחד יחשב, וכן יש לו שותפות עם השני. והוא הדין אם בני החצר עושין עירובין הרבה, אף אם כל אחד מהם עשה

עירוב רק באופן שמזכה על עירובו לכל הדריים שם שיהיה לכולם חלק בעירוב זה ויד כולם שווה במאכל ובמקום הזה. לא ידעתי כמה יוגרע כח ודין תורת העירוב בזה. כגון דא וודאי אינו בכל תוסף ולא בכלל כל המוסף גורע, דאינו מבטל בזה מעשה של חבירו העושה כמוהו, אלא כמוסף בשותפות וחיבה יתירה מודעת שכולם אהובים, וכאיש אחד ישראל.

אבן האזל ה' עירובין פ"ג הכ"ה

דיש להבין אם דין עירוב חצירות הוא מצד דאחרי שהשתתפו בני החצירות כולם בעירוב אחד חשיבא כל החצרות כאחת, דהוי ליה כולהו דיורין כשותפין בכל החצרות וכל החצרות נעשו כבר כחצר אחת ממילא, וכמו שזה שהניח פתו כאן חשיב כשותף בחצר זו הכא נמי זה שגר בחצר זו הוי שותף בחצר השניה ויש לו שם רשות, או דנימא דהוא מצד דכולם חשיבי כמו שדרים במקום הנחת העירוב, דמקום פיתא גורם, ומה שמותר לטלטל להם מחוץ למקום העירוב הוא משום דחשוב כחצר בלי דיורין שאיננה אוסרת את הטילטול בה, ואף שהוא דר בחצר אחרת אחרי ששם פיתו בחצר השניה הוי התם מקום דירתו, ורשות זו שהוא דר חשיבא כאילו בטלה לגבי חצר שהעירוב שם, וממילא כל החצירות מותרות מדרך זו.

בשני השיעורים הקודמים עמדנו על גדרי איסור הטלטול ללא עירוב. בשיעורים הבאים נעסוק בעזרת ה' בגדר היתר הטלטול מחמת העירוב.

דבברי הראשונים ישנן שתי דרכים בביאור אופן היתרו של העירוב.

רש"י כותב:

וטעמא דעירוב משום דדעתו ודירתו במקום מזונותיו הוא, וכיון שנתנו כל בני החצר כדי מזונן בבית אחד נעשה כאילו כולן דרים בתוכו, ונמצאו כולן רשות אחת. [כו: ד"ה חוץ]
ונמצאו כולם בעלים בבית זה שהעירוב מונח בו, וכל חצר משועבדת לרשותם זו, ואחת היא. [מט. ד"ה עירוב]
והווי להו כאילו דיירי בההוא ביתא, ואין בחצר זו אלא דירה אחת, והרי כל רשות החצר מיוחדת לבית זה. [שם, ד"ה משום דירה]

לשיטתו, העירוב מגדיר את מקום העירוב כביתם המשותף, וכך בחצר יש בית אחד בלבד. באופן זה, החצר אינה מיוחדת לבתים שונים אלא למקום העירוב בלבד, ולכן ניתן לטלטל בכל הבתים והחצר.¹

מדברי הרמב"ם עולה שיטה שונה:

ומה הוא העירוב הזה? הוא שיתערבו במאכל אחד שמניחין אותו מערב שבת, כלומר שכולנו מעורבין ואוכל אחד לכולנו ואין כל אחד ממנו חולק רשות מחבירו, אלא כשם שיד כולנו שוה במקום זה שנשאר לכולנו, כך יד כולנו שוה בכל מקום שאחז כל אחד לעצמו, והרי אנו כולנו רשות אחת. ובמעשה הזה לא יבאו לטעות ולדמות שמותר להוציא ולהכניס מרשות היחיד לרשות הרבים.

[הל' עירובין פ"א ה"ו]

¹ הטור והשולחן ערוך [שסו, א] מעתיקים את דברי רש"י.

הרמב"ם אינו כותב כרש"י, שהעירוב מגדיר את מקום העירוב כביתם המשותף, אלא לשיטתו העירוב הופך את כל הרשויות לרשות אחת משותפת². באופן זה, בחצר אין רשויות נפרדות זו מזו, אלא כולה מהווה רשות אחת המשותפת לכולם³.

לכאורה, מחלוקת זו נעוצה בביאור המונח 'עירוב'. לשיטת רש"י, העירוב הוא של הדיירים, שהם מתערבים זה בזה וגרים בבית אחד במשותף⁴. לעומת זאת, לשיטת הרמב"ם, העירוב הוא של הרשויות, שהן מתערבות זו בזו והופכות לרשות אחת משותפת. אמנם, רש"י במסכת סוכה כותב:

ואמרו חכמים אין מוציאין מרשות לרשות בלא עירוב שיערב כל הרשויות להיותם רשות אחת, ותיקנו ליתן כל בית ובית שבחצר פת, וכולן בסל אחד, ומניחין אותו באחד מן הבתים, ונעשים כולם כאילו דרין באותו בית וכל הבתים דירה אחת. [רש"י סוכה ג: ד"ה ואין מערבין]

רש"י כותב בחדא מחתא את שתי ההגדרות, גם שהעירוב מגדיר שכולם דרים באותו הבית וגם שהעירוב מערב את הרשויות לרשות אחת⁵. לפי דבריו אלו, העירוב מגדיר שכולם דרים ברשות אחת, וכך החצר והבתים האחרים בטלים למקום דירתם והכול הופך לרשות אחת מעורבת⁶.

האחרונים מביאים מנהג להניח עירוב בכל בית כנסת, והם נחלקים האם לקיים מנהג זה.

החכם צבי טוען כי הנחת עירוב במספר מקומות שונים פוסלת את העירוב ואוסרת את הטלטול במקום:

שהרי כל עיקר דין העירוב וטעמו אינו אלא שיחשבו כל הדרים בחצר כאלו דרים בבית אחד, דהיינו הבית ההוא שהעירוב מונח בו, וכל החצרות הפתוחות למבוי כאילו דרים בחצר אחת, דהיינו אותה שהשיתוף מונח בתוכה באופן שרשות החצר והמבוי מיוחדת לאותה החצר לבד... וכיון שהעירוב מונח בשני בתים הרי הרשות משועבדת לשני בתים.

[חכם צבי סי' קיב]

החכם צבי מנמק את שיטתו על פי טעמו של רש"י דלעיל: הואיל והעירוב בא להגדיר את המקום בו מונח העירוב כדירתם, לא ניתן להניח את העירוב במקומות שונים, שכן באופן זה יש בחצר כמה דירות ובשל כך היא נאסרת בטלטול.

שו"ת מקור ברוך חולק וסובר כי אין כל פגם בהנחת כמה עירובים במקומות שונים:

אם בני החצר עושין עירובין הרבה, אף אם כל אחד מהם עשה עירוב רק באופן שמזכה על עירובו לכל הדרים שם שיהיה לכולם חלק בעירוב זה ויד כולם שווה במאכל ובמקום הזה. לא ידעתי במה יוגרע כח ודין תורת העירוב בזה. [שו"ת מקור ברוך סי' ז']⁷

² שיטת הרמב"ם משתמעת מדברי הגמ' במסכת שבת [קל:]: "מאי שנא כי עירבו חצירות עם בתים, דניתקו חצירות ונעשו בתים". על פי דברי הרמב"ם, מובן מדוע העירוב מגדיר את החצר כבית, הואיל וכולה נחשבת לרשות אחת. [וכן כותב רבנו חננאל [שם]: "כיון שעירבו נעשו בתי החצר והחצר רשות אחת"]. רש"י [שם, ד"ה ונעשו בתים] נזקק לבאר את טעם דברי הגמ' באופן אחר, כי מחמת העירוב החצרות "בטלו לגבי הבתים ואין שם חצרות עליהם".

³ מדברי תוס' [עירובין מט. ד"ה עירוב; סוכה ג. ד"ה ואין] משמע כשיטה זו.

⁴ כן משמע מדברי רש"י [עא: ד"ה ומשתתפין]: "דעירוב משום דירה הוא, לערב דירתן לעשותן אחת".

⁵ וכעין זה כותב רש"י [עירובין כו: ד"ה חוץ]: "וכיון שנתנו כל בני החצר כדי מזונן בבית אחד נעשה כאילו כולן דרים בתוכו ונמצאו כולן רשות אחת".

⁶ הבנה זו עולה מדברי שולחן ערוך הרב [שסו, א]: "אבל כשהניחו עירוב באחד הבתים ונעשו כאלו כולם דרים באותו בית בשותפות הרי אין כאן אלא דירה אחת, ושאר הבתים הם כחדרי דירה זו והכל רשות אחת". וכן נראה לדייק מדברי האבודרהם, המבאר [בהל' שיתופי מבואות] את גדר העירוב בדרכו של רש"י, ואף על פי כן כותב [בסדר עירובי חצרות]: "ומברך על מצות עירוב על שם שמערב הרשויות יחד להיות אחד".

⁷ המקור ברוך מוכיח שלא כדברי החכם צבי משיטת רבי שמעון [מה:]; ששלוש חצרות הפתוחות זו לזו, האמצעית יכולה לערב עם כל אחת מהן, ומכאן כי ניתן להניח שני עירובים במקומות שונים. [וכן טוען הבית מאיר [שסו, ז] כנגד דברי החכם צבי]. אמנם נראה שאין כוונת החכם צבי לשלול את האפשרות להגדיר שני מקומות כדירתו. דברי החכם צבי

המקור ברוך תוקף את הבנתו של החכם צבי ביסוד תקנת העירוב, והוא מגדיר את אופן היתר העירוב על פי דברי הרמב"ם:

שמה שכתב חכם צבי ז"ל דטועין הן בדין עירוב ובכוונתו, שהרי כל עיקר דין עירוב אינו אלא שיחשבו כל הדרים בחצר כאילו דרים בבית אחד, דהיינו הבית ההוא שעירוב מונח בו וכו'... אומר אני הננס הרוכב על ענק, במחילת כבודו דלא דק... אבל הנכון עיקר יסוד העירוב כמה דאסברא לנא רבינו הגדול אשר ממימיו אנו שותין הרמב"ם ז"ל בפ"א מהל' עירובין... דשלמה תיקן עירובין שיהיו להם אך היכר שאין רשות של אחד מהן חלוק מחבירו, ויהיו נראין אותן שמערבין יחדיו כשותפין... ולפי זה שפיר הוא דחצר אחד שמערב עם שני חצירים שמתרת עם שניהן, כי חצר זה משותף עם זה להיותן כחד יחשב, וכן יש לו שותפות עם השני. והוא הדין אם בני החצר עושין עירובין הרבה, אף אם כל אחד מהם עשה עירוב רק באופן שמזכה על עירובו לכל הדרים שם שיהיה לכולם חלק בעירוב זה ויד כולם שווה במאכל ובמקום הזה. [שו"ת מקור ברוך, שם]

המקור ברוך טוען כי העירוב אינו בא להגדיר את מקום העירוב כדירתם המשותפת, אלא העירוב בא להגדיר את כל הרשויות כרשות אחת. בשל כך, לדבריו אין כל פגם בהנחת העירוב במקומות שונים.⁸

על פי האמור, מחלוקת זו יסודה בדברי הראשונים: החכם צבי מאמץ את שיטת רש"י בגדר תקנת העירוב, ואילו המקור ברוך מאמץ את שיטת הרמב"ם בעניין זה.⁹

בשיעור הבא נעסוק בעזרת ה' ביחס בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות. בכך נעמיק את העקרונות שעלו בסוגיה זו.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

אמורים לגבי המניח את עירובו בשני מקומות באותה חצר, שכן לטענתו אי אפשר לערב באופן זה הואיל והחצר אינה משועבדת לבית אחד בלבד.

⁸ השערי תשובה [שסו, א] פוסק כחכם צבי וכותב שאין דברי המקור ברוך מכריעים לדחות דברי החכם צבי, ואילו שו"ת משנה שכיר [סי' מג] פוסק כשיטת המקור ברוך.

⁹ מחלוקת החכם צבי והמקור ברוך נעוצה גם בהבנת דין 'החולק את עירובו' [מט, ל], ואכמ"ל.